

ביאורים

בפרק זה עומד רבי יוסף אלבו על נקודה יסודית וחשובה המשלימה את סוגיית עיקרי האמונה. שלושת העיקרים אותם מנה רבי יוסף אלבו - 'מציאות ה', 'תורה מן השמים' ו'שכר ועונש' אינם 'כל התמונה', ולא כל דת שתדגול בשלושת עיקרים אלה תחשב אמיתית. רבי יוסף אלבו מבקש להבהיר ששלושת עיקרים אלה הם מעין שורשים ויסודות הדורשים הבנה, ורק כאשר עומדים על משמעותם תיחשב האמונה בהם למבוררת ואמיתית. לעיתים, אדם הטוען כי הוא מאמין באחד מן העיקרים הללו, בעודו אוהז בענף שגוי, עלול לגלות כי אמונתו איננה אלא טעות. על מנת לעמוד על עיקרון זה מביא רבי יוסף אלבו מספר דוגמאות לענפים וסעיפים המשתלשלים מתוך שלושת עיקרי היסוד שהזכיר. לדוגמא, לא ייתכן שמי שיכחיש את מציאותה של נבואה יאמין בעת ובעונה אחת בתורה מן השמים. האמונה בתורה מן השמים מחייבת אמונה בנבואה. או למשל אדם הסובר שלבורא יש גוף, לא יוכל לטעון שהוא מאמין במציאות הבורא, כיוון שאמונה במציאות הבורא פירושה אמונה במי שאיננו מוגבל שפעל את הימצאות כל הנבראים ואיננו תלוי בגורם אחר. אמונה זו אינה עולה בקנה אחד עם המחשבה שיש לבורא גוף, שכן הגוף מטבעו מעיד על מוגבלות וחוסר וכן הלאה. כך גם כלפי מי שמאמין בשכר ועונש, אך יחד עם זאת מאמין בגזירה שאיננה תלויה במעשה האדם הגורמת לעונש על לא עוול בכפו של האדם באופן שרירותי. כל הדוגמאות הללו מעמידות את האמונה על עיקרון יסודי חשוב: ההצהרה במה מאמינים היא חשובה, אך לא פחות מכך חשוב התוכן שעומד מאחורי ההצהרה הזאת. בדבריו בפרק זה יש התקרבות מסוימת לדברי הרמב"ם שמנה שלושה עשר עיקרים, שכן, אף שלדעת רבי יוסף אלבו יש שלושה עיקרים בלבד, יש להם פירוט רב, ורבים הענפים היוצאים מהם.

הרחבות

• חובת האמונה בפרטי התורה

שְׂיֹדָה בְּהֵם וּבְשָׂרָיִם הַנִּתְּלִים בְּהֵם וְהַמְּסַתְּעִים מֵהֵם. רבי יוסף אלבו מגדיר שעל מנת להימנות כחלק מכלל המאמינים לא די להאמין בעיקרים, אלא יש להאמין גם בשורשים שמתפרטים מהם. הרדב"ז לעומת זאת, מסביר שמי שאינו מאמין בכל פרט מפרטי התורה יוצא מכלל המאמינים, ולכן הוא מתנגד למניין העיקרים של הרמב"ם ושל רבי יוסף אלבו: "אין דעתי מסכמת לשום לתורתנו התמימה שום עיקר, לפי שכולה עיקר מפי הגבורה... כל מצוה ומצוה היא עיקר ופנה, ויש לך מצוה קלה ויש לה טעם וסוד אשר לא נשיגהו, ואם-כן איך נאמר שזו טפילה ואחרת היא עיקר... וכן הוא דעתי שהתורה כל פרטיה ודקדוקיה כל א' מהם עיקר ויסוד ופנה, והמכחיש אותו נקרא כופר ואין לו חלק לעולם הבא".

בדרך זו הסביר הרדב"ז את הוראתו של הריטב"א, שמי שאונסים אותו להתאסלם עליו למסור את נפשו למרות שהמוסלמים אינם עובדים עבודה זרה: "ומזה הטעם אם אנסוהו לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה באומרם שלא צוה הקדוש ברוך הוא עליה, או שהיתה לזמן מה וכבר נתבטלה - יהרג ואל יעבור. ולא אמרינן יעבור ואל יהרג אלא כשאומרים לו חלל שבת לעבור על דתך" [שו"ת רדב"ז, א, שמד].

פְּרִק שְׁלֹשָׁה-עֶשֶׂר

אִין כָּל דַּת שְׂמַחֲזֶקֶת בְּשִׁלְשַׁת הָעֵקָרִים הַלְלוּ שְׂזַכְּרֵנוּ - שֵׁהֵם "מְצִיאֹת ה'" ו"שְׂכָר וְעִנְשׁ" ו"תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם", שֵׁהֵם עֵקָרִים כּוֹלְלִים לְדַת הָאֱלֹהִית, כְּמוֹ שְׂאֲמַרְנוּ - הִיא אֱלֹהִית עַל-כֵּל-פְּנִים, שֶׁהַמְּאָמֵן בָּהּ יִקְרָא מֵאֲמִין בְּתוֹרָה אֱלֹהִית וְיִהְיֶה לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא; שְׂאִין הַדְּבָר כֵּן. אֲבָל עֵקֶר הָעֵינָן הוּא כִּי שִׁלְשַׁת הָעֵקָרִים הַלְלוּ הֵם עֵקָרִים כּוֹלְלִים לְדַת אֱלֹהִית, שְׂפָל הַכּוֹפֵר בְּאֶחָד מֵהֵם יוֹצֵא מִכָּלל בְּעֲלֵי הַדַּת הָאֱלֹהִית וְאִין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא, לְפִי שְׂאִינוּ מוֹדֵה בְּתוֹרָה אֱלֹהִית כְּמוֹ שְׂרָאוּי; וְאוֹלָם, הַמוֹדֵה בְּהֵם עֲדִין אִין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא עַד שְׂיֹדָה בְּהֵם וּבְשָׂרָיִם הַנִּתְּלִים בְּהֵם וְהַמְּסַתְּעִים מֵהֵם, וְכָל הַכּוֹפֵר בְּאֶחָד מִן הַשָּׂרָשִׁים כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר בְּעֵקֶר שֶׁהַשָּׂרֵשׁ הוּא מְסַתְּעָף כְּמִנּוּ.

כִּי הַמְּאָמֵן בְּעֵקֶר הַרְאִשׁוֹן, שֶׁהוּא "מְצִיאֹת ה'", צָרִיף גַּם-כֵּן שְׂיִאֲמִין שֶׁהוּא אֶחָד וְשְׂאִינוּ גּוֹף וְלֹא כַח-בְּגוֹף, וְכִיּוֹצֵא-בְּאֵלוֹ, שֵׁהֵם שָׂרָשִׁים יוֹצֵאִים מִן הָעֵקֶר הַזֶּה אוֹ נִתְּלִים בּוֹ. וְכֵן מִי שְׂיִאֲמִין "תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם", שֶׁהוּא הָעֵקֶר הַשְּׂנִי, צָרִיף שְׂיִאֲמִין מְצִיאֹת הַנְּבוּאָה וְשְׂלִיחוֹת הַשָּׁלִיחַ. וְהַמְּאָמֵן בְּעֵקֶר הַשָּׁלִישִׁי, שֶׁהוּא "הַשְּׂכָר וְהָעִנְשׁ", צָרִיף שְׂיִאֲמִין בִּידֵיעַת ה' וְהַשְּׂגָחָתוֹ, וְשִׂישׁ-שֵׁם שְׂכָר וְעִנְשׁ - אִם נִפְשִׁי וְאִם גּוֹפִי. וְכָל מִי שְׂיִכְפֹּר שָׂרֵשׁ מְאֹלוֹ-הַשָּׂרָשִׁים הַמְּסַתְּעִים מִן הָעֵקָרִים אוֹ נִתְּלִים בְּהֵם, כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר בְּעֵקֶר עֲצֻמוֹ.

כִּי כְּמוֹ שְׂמִי שְׂיִכְחִישׁ מְצִיאֹת הַנְּבוּאָה, שֶׁהוּא שָׂרֵשׁ ל"תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם", אוֹ שְׂלִיחוֹת הַשָּׁלִיחַ שֶׁנִּתְּנָה עַל-יְדֵי, הִנֵּה הוּא כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר בְּעֵקֶר "תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם" - כֵּן מִי שְׂיִאֲמִין שֶׁהוּא "גּוֹף, הִנֵּה הוּא כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר בְּעֵקֶר שֶׁהוּא "מְצִיאֹת ה'". לְפִי שֶׁהַמְּאָמֵן "מְצִיאֹת ה'" הוּא שְׂיִאֲמִין שִׂישׁ-שֵׁם נִמְצָא, מְחִיב-הַמְּצִיאֹת, מְצִיאֵי כָל הַנְּמַצָּאִים, וְכָלֵם מְשַׁפְּעִים מֵאֲתוֹ וְצָרִיכִים לוֹ, וְהוּא אִינוּ צָרִיף אֶל דְּבָר זוֹלָתוֹ. וְאִם הִיא הַמְּחִיב-הַמְּצִיאֹת גֶּשֶׁם, הִיא צָרִיף אֶל אַחֵר; לְפִי שְׂפָל גֶּשֶׁם - מְרַכֵּב, כְּמוֹ שֶׁבָּאֵר הַרַב הַמּוֹרָה [מו"ג, מבווא לח"ב] בְּהַקְדָּמָה עֲשָׂרִים-וּשְׁתַּיִם; וְכָל מְרַכֵּב צָרִיף אֶל מְרַכֵּב וּפּוֹעֵל אֶחָד, יִחְיֵב חֲבוּר חֲלָקִיו - וְלֹא יִהְיֶה, אִם-כֵּן, מְסַתְּפֵק בְּעֲצֻמוֹ, אֲבָל יִהְיֶה צָרִיף אֶל זוֹלָתוֹ. וְהַזּוֹלָת הוּא, אִם-כֵּן, גְּדוֹל מְמִנּוּ וּפּוֹעֵל אוֹתוֹ. וְלֹא יִהְיֶה, אִם-כֵּן, מְחִיב-הַמְּצִיאֹת בְּעֲצֻמוֹ, אֲלֵא בְּזוֹלָתוֹ; וּמִי שְׂמְצִיאֹתוֹ תְּלוּי בְּזוֹלָתוֹ הוּא אֶפְשָׁרִי-הַמְּצִיאֹת. וְלִזְהָ יִתְחַיֵּב שְׂמִי שְׂיִאֲמֹר שֶׁהוּא י הוּא גּוֹף אוֹ כַח-בְּגוֹף - כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר בְּעֵקֶר "מְצִיאֹת ה'", כְּמוֹ שְׂיִתְבָּאֵר זֶה בְּאוּר שְׁלָם בְּמִאֲמָר הַשְּׂנִי [פ"ז] בְּעֶזְרַת ה'.

וְכֵן הַכּוֹפֵר בְּהַשְּׂגָחָה אוֹ בִּידֵיעַת ה', אוֹ שְׂיִאֲמֹר כִּי כָל הַדְּבָרִים הֵם בְּגִזְרָה, הַנְּקָרָא בְּעֵרְבִי אֶל קֶצֶא וְאֶל קֶדֶר, הִנֵּה הוּא כּוֹפֵר בְּעֵקֶר "הַשְּׂכָר וְהָעִנְשׁ", אוֹ מִיַּחַס לְאֵל עוֹל וְרָשָׁע, שְׂמַעֲנִישׁ אֶת הַחוּטָא עַל-לֹא-חֶמֶס בְּכַפְיוֹ, אַחֵר שְׂאִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת הַפֶּה מִה שֶׁעָשָׂה, "חֲלָלָה לְאֵל מְרָשָׁע וְשָׂדֵי מְעוֹל" [איוב לד, י]. וְכֵן בְּכָל הַשָּׂרָשִׁים הַיּוֹצֵאִים מִן הָעֵקָרִים - הַכּוֹפֵר בְּאֶחָד מֵהֵם כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר בְּעֵקֶר. וְהֵבֵן זֶה מֵאֵד, כִּי הוּא דָרָף הַמְּבַחֵן בְּמֵה שְׂרָאוּי שְׂיִבְחָנוּ כָּל הַשָּׂרָשִׁים הַיּוֹצֵאִים מִן הָעֵקָרִים בְּחִינָה אֲמִתִּית, אִין סְכָלוֹת בָּהּ וְאִין טְעוּת; וְיֹדָה בְּהֵם הַמְּאָמֵן הוֹדָאָה גְּמוּדָה, וְאֵז יִקְרָא מֵאֲמִין וּמוֹדָה בְּשִׁלְשַׁת הָעֵקָרִים שְׂזַכְּרֵנוּ.

צָרִיף לְהַאֲמִין גַּם בְּעֵיקָרִים וְגַם בְּשׂוֹרְשֵׁם

צָרִיף לְהַאֲמִין בְּשׂוֹרְשֵׁי הָעֵיקָרִים

הַדְּעָה שֶׁה' הוּא גּוֹף

הַאֲמוּנָה בְּהַשְּׂגָחָה וּבִידֵיעָה

מֵאֲמֵר רַשְׁיוֹן יֵג כ"א א"ב

כַח-בְּגוֹף - כוח רוחני שפועל דרך גוף. **מְחִיב-הַמְּצִיאֹת** - שהמציאות כולה מוכרחת ותלויה בו. **גֶּשֶׁם** - גשמי, בעל גוף. **אִם-כֵּן וְכוּ'** - כיוון שהוא מורכב הרי צריך שיהיה לו מרכיב ואינו יכול להסתפק בעצמו. **אֶפְשָׁרִי-הַמְּצִיאֹת** - ולא מחויב המציאות. **בְּגִזְרָה** - המאורעות הם בגזירה אלוהית, הצדיק צדיק כיוון שכך נגזר עליו להיות, וכמו כן הרשע רשע. **סְכָלוֹת** - אין בה חסרון ידיעה.